IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi

Bildiriler Kitabı - IV

(İlahiyat)

14-17 Mayıs 2015, Kütahya

Düzenleyenler

ilem
ilmi etüdler derneği

DİMAM
İLMÎ MEDENİYET UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ

Destekleyenler

Dumlupınar Üniversitesi

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı

TÜBİTAK

Kütahya Belediyesi

İstanbul 2015

Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi'nde Bulunan Fıkıh Usûlü Eserleri Üzerine Bir Değerlendirme*

Mustafa Ateş**

Öz: İnebey Yazma Eser Kütüphanesi; Osmanlı Devleti'nin ilk başkenti olan Bursa'daki cami, medrese, tekke gibi çeşitli ilim merkezlerinde bulunan ve geçmişten günümüze miras kalan yazma eserlerin bir araya getirildiği bir kütüphanedir. Halen günümüzde matbû olmayan, üzerinde herhangi bir çalışma yapılmayan, bir kısmı ünik nüsha olup keşfedilmeyi bekleyen birçok değerli eserin bulunduğu kütüphanede; müellif hattı nüshalar veya müellif hattı ile karşılaştırılmış nüshalar da mevcuttur. Kütüphanede tespit edilebildiği kadarıyla fıkıh usûlüne dair toplam 222 yazma eser bulunmakta olup mükerrerler hariç eser sayısı 96'dır. İnebey Kütüphanesi'ndeki fıkıh usûlü yazmaları, türlerine göre beş grupta tasnif edilebilir. Buna göre eserlerin 21'i metin, 36'sı şerh, 33'ü hâşiye, 3'ü muhtasar ve 3'ü risâle türünde kaleme alınmıştır. Bu eserlerin 42'si günümüzde matbû olmayıp yazma halde bulunmaktadır. Günümüzde matbû olmayan eserlerden 4'ü metin, 11'i şerh, 23'ü hâşiye, 1'i muhtasar ve 3'ü risâle türündedir. Ayrıca kütüphanede üzerine en çok şerh ve hâşiye türü çalışma bulunan metinler *Menârü'l-envâr*, *Muhtasarü'l-Müntehâ ve Tenkîhu'l-usûl* adlı eserlerdir. İnebey Kütüphanesi'nde bulunan fıkıh usûlü alanındaki eserlerin türlerine göre tasnif edildiği bu çalışmada, eserler türleri ve müellifleri açısından incelenmiş, günümüzde matbû olmayıp yazma halde bulunan eserler tespit edilerek çeşitli açılardan değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Fıkıh Usûlü, İnebey Kütüphanesi, Yazma Eser.

Giriş

Bursa'da vakıf koleksiyonları halinde hizmet veren çeşitli vakıf kütüphaneleri, 1948 yılında "Bursa Umûmî Kütüphanesi" adıyla Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmış ve Orhan Cami eyvanında hizmet vermeye başlamıştır. Söz konusu kütüphane 1962 yılında "Bursa İl Halk Kütüphanesi" adını almıştır. 1962 yılına kadar konserve fabrikası olarak kullanılan İnebey (Hüseyin Çelebi) Medresesi "Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu" tarafından satın alınarak Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne kütüphane yapılması şartı ile hibe edilmiştir. 1969 yılına gelindiğinde Orhan Cami eyvanındaki kütüphane, İnebey Medresesi'ne taşınmış ve "Bursa Yaz-

* Bu tebliğ, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Recep Cici'nin danışmanlığında Mustafa Ateş tarafından tamamlanan "Bursa İnebey Kütüphanesi'ndeki Fıkıh Usûlü Kitapları Üzerine Bir Araştırma" adlı yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır. Ayrıca çalışma U.Ü. BAP KUAP(D)-2014/30 numaralı Araştırma Projesi kapsamında desteklenmiştir.

** Arş. Gör., Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı.
İletişim: mustafaates@uludag.edu.tr, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 16140 Nilüfer/ Bursa.

ma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi" adıyla hizmet vermeye başlamıştır. Kütüphane 2010 yılında Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı'na bağlı olarak "Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi adıyla yeniden yapılandırılmıştır (Kutan ve Solak, 2013, s. 213-215).

Kütüphanedeki yazma eserler; 1948 yılından önce hizmet veren Orhan, Haraççıoğlu, Hüseyin Çelebi, Kurşunizâde, Ulucami, Milli Kütüphane, Halkevi Kütüphanesi ve Genel Kütüphane olmak üzere sekiz farklı koleksiyondan oluşmaktadır. Genel Kütüphane koleksiyonunda ise İsmail Hakkı Bursevî, Emir Buhârî, Atinalı Ali Rıza, Eşrefzâde, Emîniye, Mevlevî, Baba Efendi ve Hüsameddin dergâhları ile Hatip Mektebi, İshak Paşa, Şeyh Mehmed Şemseddin Efendi, Süleyman Paşa ve Mehmed Ali Deniz kütüphanelerinin yazma eser koleksiyonları yer almaktadır. Kütüphanedeki yazma eserler 8676 cilt içerisinde yer alan 14860 kitaptan oluşmaktadır (Kutan ve Solak, 2013, s. 216-217)[1].

Kütüphanedeki yazma eserlerden tespit edilebildiği kadarıyla 1872'si fıkıh ilmine dair olup, mükerrerleriyle birlikte 222'si fıkıh usûlü ile ilgilidir. Bu araştırmada kütüphanede bulunan mükerrerler dışında 96 el yazması fıkıh usûlü eseri incelenmiştir. İstinsah tarihi en eski olan nüshalar incelemeye esas alınmıştır. Bunlar türleri bakımından 21'i metin, 36'sı şerh, 33'ü hâşiye, 3'ü muhtasar ve 3'ü risâle türünde olmak üzere beş grupta tasnif edilebilir. Bu eserlerin 42'si günümüzde halen yazma halde bulunmakta olup matbuları mevcut değildir. Burada kütüphanedeki fıkıh usûlü eserleri, türlerine ve matbûsunun mevcut olup olmama durumuna göre tasnif edilerek değerlendirilecektir.

Metin

Matbûları Bulunan Yazma Eserler

Sıra No	Eser Adı	Müellif Adı	Varak Sayısı	İstinsah Tarihi (Hicrî)	Demirbaş No
1	*el-Varakât fi'l-usûl*	İmâmü'l-Harameyn el-Cüveynî (ö. 478/1085)	6	-	UC9812/1
2	*Usûlü'l-Pezdevî*	Ebü'l-Usr el-Pezdevî (ö. 482/1089)	2+160	778	HC250
3	*el-Müstasfâ*	Ebû Hâmid el-Gazzâlî (ö.505/1111)	273	VIII.	HC252
4	*Usûlü'l-fıkh*	Bedreddin el-Lâmişî (ö. 539/1144'dan sonra)	28+4	692	HC30/1
5	*el-Mahsûl*	Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210)	203	606	OR394
6	*el-İhkâm*	Seyfeddin el-Âmidî (ö. 631/1233)	158	777	HC255
7	*Muhtasarü'l-Müntehâ*	İbnü'l-Hâcib (ö. 646/1249)	55-58	1170	UC1058/2

1 Medrese kütüphaneleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Hızlı, 2013, s. 116-129; dergâh kütüphaneleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Öcalan, 2013, s. 130-147.

8	*Minhâcü'l-vüsûl*	Kâdî Beyzâvî (ö. 685/1286)	2+48	777	HO706
9	*el-Muğnî*	Celâleddin Ömer el-Habbâzî (ö. 691/1292)	85+1	753	HC256
10	*Bedî'u'n-nizâm*	İbnü's-Sââtî Muzafferüddin (ö. 694/1295)	173	851	HO703
11	*Menârü'l-envâr*	Ebü'l-Berekât en-Nesefî (ö.710/1310)	32	738	KU35
12	*Tenkîhu'l-usûl*	Sadrüşşerîa (ö. 747/1346)	147	993	HC265
13	*Temhîdü'l-vüsûl*	Cemâleddin el-İsnevî (ö. 772/1370)	108	854	HO671
14	*'Fusûlü'l-bedâyi*	Molla Fenârî (ö. 834/1431)	294	XI.	HC280
15	*Mirkâtü'l-vüsûl*	Molla Hüsrev (ö. 885/1480)	3+4-264	984	UC1104
16	*el-Medârikü'l-asliyye*	Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmastî (ö. 900/1494)	50	985	HC288
17	*Mecâmi'u'l-hakâik*	Ebû Sa'îd el-Hâdimî (ö. 1176/1762)	55-78	1173	GE4270/7

Matbûları Bulunmayan Yazma Eserler

Sıra No	Eser Adı	Müellif Adı	Varak Sayısı	İstinsah Tarihi	Demirbaş No
1	*Tertîbü'l-le'âlî fî silki'l-emâlî*	Ahmed b. Abdurrahman el-Beşiktâşî (ö. 1136/1724)	69+21	1161	HO625
2	*Lübâbü'l-usûl ve bedâyi'u'l-fusûl*	Nâsirüddin Ebü'l-Hasen Ali el-Büstî	2-94+1	759	HO686
3	*el-Gunye fi'l-usûl*	Ebû Sâlih b. Ebî Hafs es-Sicistânî	35	-	HO408
4	*Usûl-i fıkıh*	?	180	X. asır	HO668

Değerlendirme

Kütüphanede bulunan fıkıh usûlü metinlerine toplu bir şekilde bakıldığında *mütekellimîn, hanefiyye* ve *memzûc* metotla yazılmış eserlerin varlığı dikkat çekmektedir. Eserlerden 6'sı mütekellimîn, 3'ü memzûc metotla kaleme alınmıştır. Ayrıca İsnevî'nin *Temhîdü'l-vüsûl*'ü "tahrîcü'l-fürû 'ale'l-usûl" türünde olup, Beşiktâşî'nin *Tertîbü'l-le'âlî*'si ise küllî kâidelerle ilgilidir.

İstinsah tarihleri bakımından incelendiğinde kütüphanedeki söz konusu metinler arasında en erken tarihte *el-Mahsûl* adlı eserin istinsah edildiği anlaşılmaktadır. Söz konusu nüsha, müellifi Fahreddin er-Râzî'nin vefat tarihi olan 606/1210 yılında istinsah edilmiş ve aynı zamanda müellif nüshası ile karşılaştırılmıştır (Râzî, 606, vr. 133b). Lâmişî'ye ait olan *Usûlü'l-fıkh* adlı eserin nüshası da 692/1293 yılında istinsah edilmiştir (Lâmişî, 692, vr. 28b). *Mecâmi'u'l-hakâik* adlı eserin 1173/1759 yılında Hâdim Medresesi'nde istinsah edilen nüshası ise, müellifi Hâdimî'ye (ö. 1176/1762) okunarak tashih edilmiştir (Hâdimî, 1173, vr. 78b). *Muhtasarü'l-Müntehâ*'nın kütüphanedeki en eski tarihli nüshası ise 1170/1756 yılında istinsah edilmiştir (İbnü'l-Hâcib, 1170, vr. 58a).

Kütüphanedeki fıkıh usûlü metinleri arasında en çok nüshası bulunan eser *Menâr*'dır. Kü-

tüphanede *Menâr*'ın 15, *Muğnî*'nin 8, *Mirkât*'ın 4, *Muhtasarü'l-Müntehâ*'nın 3, diğerlerinin de iki veya birer nüshaları bulunmaktadır. Kütüphanedeki şerhlerden 11'i *Menâr* üzerine, 4'ü de *Muhtasarü'l-Müntehâ* üzerine kaleme alınmıştır. Bu verilere dayanarak Bursa'nın medreseleri ve ilim çevrelerinde fıkıh usûlü alanında en çok okunan metnin *Menâr* olduğu söylenebilir. Diğer taraftan Bursalı müelliflerden Molla Fenârî, Molla Hüsrev ve Kirmastî'ye ait metinlerin kütüphanedeki nüsha sayılarının az olması dikkat çekici bir ayrıntı olarak göze çarpmaktadır. Kütüphanede *Mirkât*'ın 4, diğerlerinin birer nüshası bulunmaktadır.

Kütüphanedeki metinlerin birçoğu fıkıh usûlü alanında meşhur olan ve günümüzde matbûları bulunan eserlerdir. Nâsırüddin Ebü'l-Hasen Ali el-Büstî tarafından kaleme alınan *Lübâbü'l-usûl* ise matbû olmayıp yazma halde bulunmakta ve kaynaklarda müellif ve eseri hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte istinsah tarihinden anlaşıldığına göre hicrî 8. asırdan önce kaleme alınan klasik usûl eserlerinden biridir.Bedreddin el-Lâmişî'nin *Usûlü'l-fıkh*'ı ise Abdülmecid Türkî tarafından tahkik edilerek 1995 yılında Beyrut'ta basılmıştır. Ancak bu eser ve müellifi hakkında da bu tahkik dışında herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Öte yandan Lâmişî'nin hicrî 539 yılında hayatta olduğu dikkate alındığında (Lâmişî, 1995, s. 9), eserin*Usûlü'l-Pezdevî*'den sonra yazılan ilk Hanefî usûlü olduğu anlaşılmaktadır.

Usûl-i fıkıh adıyla kayıtlı olan nüshaya gelince, içerisinde eser, müellif veya müstensih ismine dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Sadece zahriyesinde ve ilk sayfasının üzerinde İbn Melek'in *Şerhu'l-Menâr*'ının hâşiyesi olduğu belirtilmekle birlikte(*Usûl-i fıkıh*, t.y., vr. 1a, 1b), eserde hâşiye tarzı bir üsluptan daha çok metin türü bir üslup söz konusudur. 180 varaklık bir hacme sahip olan eser kapsamlı bir araştırmaya ihtiyaç duymaktadır. *el-Gunye fi'l-usûl* adlı eserin nüshası ise 35 varak, 17 satır olup müellifi Sicistânî (t.y.) ve eser ile ilgili yeterli bilgiye ulaşılamamıştır. Eser hacminin küçük olması muhtasar bir metin olma ihtimalini akla getirmektedir. Müellif ve eseri kapsamlı bir araştırmaya ihtiyaç duymaktadır.

Şerh

Matbûları Bulunan Yazma Eserler

Sıra No	Eser Adı	Müellif Adı	Varak Sayısı	İstinsah Tarihi	Demirbaş No
1	*Şerhu Muhtasari'l-Müntehâ* (2 cilt)	Kutbüddin eş-Şîrâzî (ö. 710/1310)	243 ve 368	VIII. asır	HO681 ve HO682
2	*el-Kâfî şerhu Usûli'l-Pezdevî(II. Cilt)*	Hüsâmeddin es-Siğnâkî (ö. 714/1314)	215	Müellif Hattı	HC251
3	*Keşfü'l-esrâr fî şerhi Usûli'l-Pezdevî*	Abdülaziz Buhârî (ö. 730/1330)	2+3-161	786	HO678

4	*Şerhu Minhâci'l-vüsûl*	Burhaneddin el-İbrî (ö. 743/1342)	8-278	781	HC262
5	*et-Tavzîh fî halli gavâmizi't-Tenkîh*	Sadrüşşerîa (ö. 747/1346)	205+4	823	UC1083
6	*Beyânü me'âni'l-Bedî'*(II. Cilt)	Mahmûd el-İsfahânî (ö. 749/1349)	212	-	HO692
7	*Beyânü'l-Muhtasar*	Mahmûd el-İsfahânî (ö. 749/1349)	199	-	HO677
8	*Şerhu Minhâci'l-vüsûl*	Mahmûd el-İsfahânî (ö. 749/1349)	112	771	HC263
9	*Câmi'u'l-esrâr fî şerhi'l-Menâr*	Kıvâmüddin el-Kâkî (ö. 749/1348)	2+3-171	782	HO663
10	*Şerhu Muhtasari'l-Müntehâ*	Adudüddin el-Îcî (ö. 756/1355)	192	851	HO675
11	*et-Tebyîn*	Emîr Kâtib el-İtkânî (ö. 758/1357)	161	739	UC1096
12	*el-Envâr fî şerhi'l-Menâr*	Ekmeleddin el-Bâbertî (ö. 786/1384)	142	813	HO661
13	*İfâdatü'l-envâr fî idâ'eti usûli'l-Menâr*	Sâdeddin Ebü'l-Fezâ'il ed-Dihlevî (ö. h. VIII. asır)	142	774	HO662
14	*Şerhu Menâri'l-envâr*	İbn Melek (ö. 821/1418'den sonra)	113+2	842	UC1072
15	*el-Gaysü'l-hâmi' fî şerhi Cem'i'l-cevâmi'*	İbnü'l-'Irâkî (ö. 826/1423)	209	X. asır	HO690
16	*Şerhu Cem'i'l-cevâmi'*	Celâleddin el-Mahallî (ö. 864/1459)	1+2-184	885	HO687
17	*Şerhu Muhtasari'l-Menâr*	Kâsım b. Kutluboğa (ö. 879/1474)	40+1	967	UC1077
18	*Mir'âtü'l-usûl fî şerhi Mirkâti'l-vüsûl*	Molla Hüsrev (ö. 885/1480)	3+4-264	984	UC1104
19	*Şerhu'l-Menâr*	İbnü'l-Aynî (ö. 893/1488)	89	1002	HC260
20	*Tağyîrü't-Tenkîh*	Kemalpaşazâde (ö. 940/1534)	117	X. asır	HO701
21	*Şerhu Tağyîri't-Tenkîh*	Kemalpaşazâde (ö. 940/1534)	152	1010	UC1095
22	*Fethu'l-gaffâr bi-şerhi'l-Menâr*	İbn Nüceym (ö. 970/1563)	200	1008	HO664
23	*Teysîrü't-Tahrîr(2 cilt)*	Emîr Pâdişah el-Buhârî (ö. 987/1579)	413 ve 505	984	HC281 ve HC282
24	*Dav'ü'l-envâr fî şerhi Muhtasari'l-Menâr*	Hüseyin Evlevî (ö. 1000/1592)	4+131	1051	OR400
25	*Şerhu Semti'l-vüsûl ilâ 'ilmi'l-usûl*	Hasan Kâfî Akhisârî (ö. 1024/1615)	10-60	1057	HO700/2

Matbûları Bulunmayan Yazma Eserler

Sıra No	Eser Adı	Müellif Adı	Varak Sayısı	İstinsah Tarihi	Demirbaş No
1	*et-Tahkîk*	Abdülaziz el-Buhârî (ö. 730/1330)	315	731	HC261
2	*el-Mekkiyyü'l-muhtâr fî şerhi Kudsi'l-esrâr*	İbnü'r-Rabve (ö. 764/1363)	117	864	HO666
3	*eş-Şâfî fi'l-usûl*	Celâleddin el-Kürlânî (ö. 767/1366)	486	808	HO688
4	*Şerhu'l-Muğnî*	Mansûr b. Ahmed el-Kâ'ânî (ö. 775/1373)	175	1043	HO657
5	*Şerhu Muhtasari'l-Menâr*	Muhammed et-Timurtâşî (ö. 1006/1598)	49	989	HO709/1
6	*Şerhu Mecâmi'i'l-hakâ'ik* (I. Cilt)	Süleyman Kırkağacî (ö. 1268/1851)	197	-	UC1130
7	*Şerhu Minhâci'l-vüsûl*	Abdurrahman b. Atâullah Şeyh el-Erdebîlî	166	832	HC264
8	*Şerhu'l-Muğnî*	Ömer b. İshâk b. Ahmed eş-Şiblî el-Hanefî	324	IX. asır	HO658
9	*el-Fevâ'idü'ş-şemsiyye li'l-Menâri'l-Hâfızıyye*	Şemseddin Muhammed el-Koçhisârî	210	Müellif hattı	HO665
10	*Şerhu Muhtasari'r-Ravza* (II. Cilt)	Şeyhülislâm Necmeddin el-Bağdâdî el-Hanbelî	171	800	HO691
11	*Şerhu Tenkîhu'l-usûl*	?	159	850	HO712

Değerlendirme

Kütüphanedeki fıkıh usûlü şerhleri arasında en erken kaleme alınmış eser olan Kutbüddin Şirâzî'nin *Şerhu Muhtasari'l-Müntehâ*'sı hicrî 7. yüzyılda, en geç kaleme alınmış eser olan Süleyman Kırkağacî'nin *Şerhu Mecâmi'i'l-hakâ'ik*'i ise hicrî 13. yüzyılda yazılmıştır.Sadrüşşerîa ve Molla Hüsrev kendi metinlerine şerh yazmışlar, İbnü'r-Rabve *Menâr* metnine yaptığı muhtasara, Kemalpaşazâde de *Tenkîh* üzerine bazı değişikliklerle kaleme aldığı *Tağyîrü't-Tenkîh*'e şerh yazmıştır. Ayrıca Mahmûd el-İsfahânî'nin üç farklı metni (*Muhtasarü'l-Müntehâ, Minhâc ve Bedî'*), Abdülaziz Buhârî'nin de iki farklı metni (*Usûlü'l-Pezdevî, el-Müntehab*) ayrı ayrı şerh etmeleri dikkat çekmektedir. *Tebyîn, Cem'u'l-cevâmi'* ve *Tahrîr* adlı metinlerin mevcut olmadığı kütüphanede, bu eserlerin çeşitli şerhleri bulunmaktadır.

Hüsâmeddin es-Siğnâkî tarafından kaleme alınan *el-Kâfî şerhu Usûli'l-Pezdevî* adlı eserin kütüphanede müellif hattı nüshasının ikinci cildi bulunmakta olup birinci cildi mevcut değildir. Ayrıca kütüphanede bulunan Abdülaziz el-Buhârî'nin *et-Tahkîk (şerhu'l-Ahsîkesî)*'i, Mahmûd el-İsfahânî'nin *Beyânü'l-Muhtasar* ve *Beyânü me'âni'l-bedî'* adlı eserleri, Emîr Kâtib el-İtkânî'nin *et-Tebyîn (şerhu'l-Ahsîkesî)*'i, Emîr Pâdişah el-Buhârî'nin *Teysîrü't-Tahrîr*'i ve Muhammed et-Timurtâşî'nin *Şerhu Muhtasari'l-Menâr*'ı müellifleri hayatta iken istinsah edil-

miştir. Bu nüshalardan Timurtâşî'nin şerhi müellif nüshası ile karşılaştırılmıştır (Timurtâşî, 989, vr. 49a). Öte yandan Mahmûd el-İsfahânî'nin *Beyânü'l-Muhtasar*'ında onun istinsah edildiğine dair bir ibare bulunmaması, bu nüshanın müellif hattı olma ihtimalini güçlendirmektedir. Yine Emîr Pâdişah'ın *Teysîrü't-Tahrîr* adlı eserinin Mekke'de telif edilmiş (Koca, 1995, s. 143) ve kütüphanedeki nüshasının müellif hayatta iken Mekke'de istinsah edilmiş olması(Emîr Pâdişah, 984, vr. 505a), bu nüshanın müellife okunmuş olma ihtimalini akla getirmektedir.

Eserler kütüphanedeki nüsha sayılarına göre incelendiğinde şerhler arasında en fazla nüshası bulunan eser İbn Melek'in *Şerhu Menâri'l-envâr*'ıdır. Kütüphanede İbn Melek'in *Şerhu'l-Menâr*'ından 15, Sadrüşşerîa'nın *et-Tavdîh*'inden 14, Adudüddin el-Îcî'nin *Şerhu Muhtasari'l-Müntehâ*'sından 10 nüsha bulunmaktadır. Bu verilere dayanarak Bursa'nın medreseleri ve ilim çevrelerinde fıkıh usûlü şerhleri arasında *Şerhu'l-Menâr, Tavdîh* ve *Şerhu Muhtasari'l-Müntehâ*'nın en çok okunan şerhler arasında olduğu söylenebilir. Anadolu coğrafyasındaki diğer yazma eser kütüphanelerinde de bu eserlerin nüshaları oldukça fazladır. Diğer taraftan Bursalı müelliflerden Molla Fenârî, Molla Hüsrev ve Kirmastî'ye ait metinlerin kütüphanede mevcut olmasına rağmen bu metinler üzerine yazılan şerhlerden sadece Molla Hüsrev şerhinin bulunması dikkat çekici bir ayrıntı olarak göze çarpmaktadır. (Kütüphanede *Mir'ât*'ın toplam 4 nüshası bulunmaktadır).

Hâşiye

Matbûları Bulunan Yazma Eserler

Sıra No	Eser Adı	Müellif	Varak Sayısı	İstinsah Tarihi	Demirbaş No
1	*et-Telvîh ilâ keşfi hakâ'iki't-Tenkih*	Sâdeddin et-Teftâzânî (ö. 792/1390)	2+442	805	HO659
2	*Hâşiye 'alâ Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ*	Sâdeddin et-Teftâzânî (ö. 792/1390)	142+1	834	HO676
3	*Hâşiye 'alâ Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ*	Seyyid Şerîf el-Cürcânî (ö. 816/1413)	219	914	HC266
4	*Hâşiyetü't-Telvîh*	Molla Hüsrev (ö. 885/1480)	64-159	X. asır	HO698/2
5	*Hâşiyetü't-Telvîh*	Fenârî Hasan Çelebi (ö. (891/1486	122	936	HO705
6	*Envârü'l-halek 'alâ Şerhi'l-Menâr*	Radıyyüddin Muhammed b. İbrahim el-Halebî (ö. 971/1563)	92-139	-	HO635/6
7	*Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Menâr li'bni Melek*	Şerefeddin Yahyâ b. Karaca er-Ruhâvî (ö. 1591/1000)	374	X. asır	HO667

8	*Netâ'icü'l-efkâr hâşiye 'alâ Şerhi'l-Menâr*	Azmîzâde Mustafa b. Ahmed Hâletî (ö. 1040/1631)	188	1072	HO707
9	*Hâşiye(tü't-Tarsûsî) 'alâ Mir'âti'l-usûl*	Tarsûsî Mehmed Efendi (ö. 1145/1732)	96	1112	HO711
10	*Miftâhu'l-usûl hâşiye 'alâ Mir'âti'l-usûl*	Abdürrezzak b. Mustafa el-Antâkî	80	XIII. asır	HC1/286

Matbûları Bulunmayan Yazma Eserler

Sıra No	Eser Adı	Müellif Adı	Varak Sayısı	İstinsah Tarihi	Demirbaş No
1	*Hâşiye 'alâ Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ*	Ahmed b. Abdülaziz el-Ebherî (777/1375)	154	818	HO680
2	*Hâşiye 'ale't-Telvîh*	Seyyid Şerîf el-Cürcânî (ö. 816/1413)	13	882	HC267/1
3	*Hâşiye 'alâ Hâşiyeti's-Seyyid 'alâ Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ*	Hasan b. Abdüssamed es-Samsûnî (ö. 891/1486)	50-100	1100	HO699/1
4	*Hâşiye 'ale't-Telvîh*	Hüsamzâde Mustafa el-Bursevî (ö. 893/1488'den sonra)	166	1023	HO708
5	*Hâşiye 'alâ Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ*	Yûsuf Bâlî (ö. 1490/895)	55-68	X. asır	HC199/4
6	*Hâşiye 'ale't-Telvîh*	Nizâmeddin Osman b. Abdullah el-Hıtâî (ö. 901/1496)	13	-	HC942/1
7	*Hâşiye 'alâ Muhtasari'l-Müntehâ*	Celâleddin ed-Devvânî (ö. 908/1503)	68-73	X. asır	HC1199/1
8	*Hâşiye 'alâ Hâşiyeti's-Seyyid 'alâ Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ*	Hamidüddin el-Hüseynî Efdalzâde (ö. 1503/908)	49	1099	HO699/1
9	*Hâşiyetü't-Telvîh*	Kemalpaşazâde (ö. 940/1534)	147	962	GE4659
10	*Hâşiye 'alâ Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ*	Mirzacân eş-Şîrâzî (ö. 994/1586)	68-164	-	HC276/2
11	*Ta'lîkât 'alâ Şerhi'l-Muhtasar*	Hüseyin el-Halhâlî (ö. 1014/1605)	53-110	-	HC628/3
12	*Hâşiye 'alâ Hâşiyeti's-Seyyid 'alâ Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ*	Akkirmânî Mehmed Efendi (ö. 1174/1760)	184	1220	GE4271
13	*Hâşiye 'alâ dibâceti Şerhi'l-Menâr*	Ahmed b. Muhammed el-Filibevî	71-82	1111	GE1289/3
14	*Hâşiye 'alâ Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ*	İbnü'l-Hatîb	34-55	X. asır	HC1199/3
15	*Hâşiye 'alâ Muhtasari'l-Müntehâ*	Mevlânâ Arab	210-219	X. asır	HC1199/8

16	*Hâşiye 'alâ Muhtasari'l-Müntehâ*	Mir Sadreddin	14-33	X. asır	HC1199/2
17	*Hâşiye mine'l-usul*	?	62	IX. asır	HC1201
18	*Hâşiye Muhtasari'l-Müntehâ*	?	274	IX. asır	HO704
19	*Hâşiye 'alâ Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ*	?	142-208+1	X. asır	HC1199/7
20	*Hâşiyetü'l-Müntehab fî usûli'l-mezheb*	?	3-117	-	HO684
21	*Hâşiye müşkilâti't-Telvîh*	?	49	-	HC270
22	*Hâşiyetü't-Tavzîh*	?	61+2	866	HO698/1
23	*Hâşiyetü't-Tavzîh fi'l-usûl*	?	80	-	HC278

Değerlendirme

Kütüphanede bulunan hâşiyelerin tamamı beş eser ile ilgilidir. Bu hâşiyelerin 15'i *Muhtasarü'l-Müntehâ*, 10'u *Tenkîh*, 4'ü *Menâr*, 2'si *Mir'ât*, 1'i *Müntehab* üzerine kaleme alınmıştır. Metin ve şerhler arasında en çok nüshası bulunan eser *Menâr* iken, üzerine en çok hâşiye yazılan eserin *Muhtasarü'l-Müntehâ* olması ve *Menâr*'a dair hâşiyelerin sayısının az olması dikkat çekicidir.

Muhtasarü'l-Müntehâ'nın hâşiyeleri incelendiğinde bunlardan 11'inin Îcî şerhi üzerine olduğu, 4'ünün ise Îcî şerhine Seyyid Şerîf el-Cürcânî tarafından kaleme alınan hâşiye üzerine olduğu anlaşılmaktadır. *Muhtasarü'l-Müntehâ*'nın Îcî şerhi meşhur olduğu kadar, bu şerh üzerine yazılan Cürcânî hâşiyesi de meşhur olmuş ve üzerine çeşitli hâşiyeler yazılmıştır. *Muhtasar* üzerine yapılan çalışmalar arasında Mirzacân Habîbullah eş-Şirâzî tarafından kaleme alınan hâşiye diğerlerine göre farklı bir özelliği ile dikkat çekmektedir. Bu hâşiyede *Muhtasarü'l-Müntehâ*'nın metni, Îcî'nin bu metin üzerine şerhi, Teftâzânî'nin, Cürcânî'nin ve Ebherî'nin Îcî şerhi üzerine hâşiyeleri olmak üzere toplam beş eser esas alınmıştır (bk. Şirâzî, t.y.). Şirâzî, yerine göre bu beş eserden bazen dördü bazen üçünden nakillerde bulunduktan sonra kendi değerlendirmesini yapmaktadır. *Muhtasar* üzerine yapılmış çalışmalardan en meşhurlarını bir arada değerlendirmesi yönüyle bu eser farklı bir özellik ve değer kazanmaktadır. Kütüphanede *Tenkîh* üzerine yapılan hâşiyelerden 7'si Teftâzânî'nin *Telvîh* adlı eseri üzerine, 1'i *Telvîh* ile *Tavdîh* üzerine, 2'si de *Tavdîh* üzerine kaleme alınmıştır. *Menâr* hâşiyelerinin tamamı İbn Melek şerhi üzerine yazılmıştır.

Kütüphanedeki hâşiyeler nüsha sayıları bakımından incelendiğinde en fazla nüshası bulunan hâşiyenin Cürcânî tarafından kaleme alınan *Hâşiye 'alâ Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ* olduğu görülmektedir. Kütüphanede Cürcânî'nin bu hâşiyesinden 13, Teftâzânî'nin *Telvîh*'inden 8, Fenârî Hasan Çelebi'nin *Hâşiyetü't-Telvîh*'inden 6, Mirzacân Şîrâzî'nin *Hâşiye 'alâ Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ*'sından 3 nüsha bulunmaktadır.

Muhtasar

Matbûları Bulunan Yazma Eserler

Sıra No	Eser Adı	Müellif Adı	Varak Sayısı	İstinsah Tarihi	Demirbaş No
1	*el-Hâsıl mine'l-Mahsûl*	Tâceddin el-Urmevî (ö. 653/1255)	189	VIII. asır	HC254
2	*Semtü'l-vüsûl*	Hasan Kâfî b. Abdullah Bosnevî Akhisârî (ö. 1024/1615)	9	1100	HO700/1

Matbûları Bulunmayan Yazma Eserler

Sıra No	Eser Adı	Müellif Adı	Varak Sayısı	İstinsah Tarihi	Demirbaş No
1	*Muhtasarü'l-Mahsûl*	Abdürrahim el-Mevsılî (ö. 671/1272)	49	692	HO669

Değerlendirme

Kütüphanede bulunan fıkıh usûlü muhtasarlarının 2'si *Mahsûl*'ün muhtasarı, 1'i ise *Menâr*'ın muhtasarıdır. Kütüphanede bu üç eserin birer nüshaları bulunmaktadır. Tâceddin el-Urmevî ile Hasan Kâfî Akhisârî'nin muhtasarları günümüzde matbû halde mevcut iken, Abdürrahim el-Mevsılî'nin muhtasarı halen yazma halde bulunmaktadır.

Şâfiî fakihi olan Abdürrahim el-Mevsılî tarafından kaleme alınan *Muhtasarü'l-Mahsûl* adlı eserin kütüphanedeki nüshası hicrî 692 yılında Dımaşk'ta müellif hattı nüshasından istinsah edilmiştir. Yine yazmadaki kayda göre bu nüsha, müellif hattı nüsha ile baştan sona mukabele edilmiştir (Mevsılî, 692, vr. 49a). Yapılan araştırmada eserin Türkiye kütüphanelerinde başka bir nüshasına rastlanmamıştır.

Risâle

Matbûları Bulunmayan Yazma Eserler

Sıra No	Eser Adı	Müellif Adı	Varak Sayısı	İstinsah Tarihi	Demirbaş No
1	*Risâle 'alâ mebhasi'l-mefhûm*	Ahîzâde, Abdülhalîm b. (Muhammed (ö. 1013/1604	4+16-2	Müellif asrı	HC1178/1
2	*Risâle fi'l-usûl*	Bahâeddin Muhammed b. Hüseyin el-Âmilî (ö. (1031/1622	210-219	1024	GE38/12
3	*Risâle 'alâ kelâmi't-Tavzîh ve't-Telvîh fî mebâhisi'l-hüsn ve'l-kubh*	?	81-100	X. asır	OR940/6

Değerlendirme

Kütüphanede bulunan fıkıh usûlü ile ilgili toplam üç risâleden ikisinin müellifi belli olup birinin müellifi bilinmemektedir. Risâlelerden biri Şiî âlim Bahâeddin el-Âmilî'ye aittir. *Risâle fi'l-usûl* adındaki bu risâle müellifi hayatta iken hicrî 1024 yılında istinsah edilmiştir (Âmilî, 1024, vr. 219a).

Genel Değerlendirme

Müelliflerin Vefat Tarihleri Açısından

Matbûları Bulunan Yazma Eserler

	Metin	Şerh	Hâşiye	Muhtasar	Risâle	**Toplam**
Vefat tarihi bilinen müelliflerin eserleri	17	25	9	2	-	53
Vefat tarihi bilinmeyen müelliflerin eserleri	-	-	1	-	-	1
Müellifleri bilinmeyen eserler	-	-	-	-	-	-
Toplam	17	25	10	2	-	**54**

Matbûları Bulunmayan Yazma Eserler

	Metin	Şerh	Hâşiye	Muhtasar	Risâle	**Toplam**
Vefat tarihi bilinen müelliflerin eserleri	1	6	12	1	2	22
Vefat tarihi bilinmeyen müelliflerin eserleri	2	4	4	-	-	10
Müellifleri bilinmeyen eserler	1	1	7	-	1	10
Toplam	4	11	23	1	3	**42**

Tüm Eserler

	Metin	Şerh	Hâşiye	Muhtasar	Risâle	**Toplam**
Vefat tarihi bilinen müelliflerin eserleri	18	31	21	3	2	75
Vefat tarihi bilinmeyen müelliflerin eserleri	2	4	5	-	-	11
Müellifleri bilinmeyen eserler	1	1	7	-	1	10
Toplam	21	36	33	3	3	**96**

Yukarıdaki tablolarda yer alan veriler dikkate alındığında kütüphanedeki fıkıh usûlü eserlerinden 10'unun müellifi bilinmemekte, müellifleri bilinenlerden ise 11'inin vefat tarihi bilinmemektedir. Matbûları bulunan 54 yazma eserden sadece 1'inin müellifinin vefat tarihi bilinmemektedir. Matbûları bulunmayan 42 yazma eserin müelliflerinden 22'sinin vefat tarihi belli olup 10'unun hayatı ve vefat tarihi ile ilgili kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır.

Müelliflerin Yaşadıkları Asır Açısından

Yüzyıl	V/XI.	VI/XII.	**VII/XIII.**	**VIII/XIV.**	**IX/XV.**	**X/XVI.**	**XI/XVII.**	XII/XIII.	XIII/XIX.
Müellif Sayısı	2	2	**8**	**18**	**12**	**9**	**8**	4	1

İnebey Kütüphanesi'nde eseri bulunan 75 müelliften 64'ünün vefat tarihi bilinmektedir. Tabloda, vefat tarihi bilinen müelliflerin yaşadıkları asırlara göre dağılımı yapılmıştır. Bu veriler dikkate alındığında 64 müelliften 55'inin 7./13.-11/17. asırlar arasında yaşadığı görülmektedir. Ayrıca 8/14. asırda yaşayan müelliflerin diğer asırlardaki müelliflere göre sayıca üstünlüğü dikkat çekmektedir.

Müelliflerin Mezhepleri Açısından

Eserlerin müellifleri toplu bir şekilde incelendiğinde, mezhebi tespit edilen müelliflerin 56'sının Hanefî, 12'sinin Şâfiî, 1'inin Mâlikî, 1'inin Hanbelî, 1'inin ise Şiî olduğu görülmektedir. Metin türü eserlerin müelliflerinden 11'i Hanefî, 6'sı Şâfiî, 1'i Mâlikî olup 3'ünün hangi mezhebe mensup olduğu tespit edilememiştir. Şerhlerin müelliflerinden 23'ü Hanefî, 5'i Şâfiî, 1'i Hanbelî mezhebine mensuptur. Hâşiyelerin müelliflerinden 20'si Hanefî olup diğerlerinin mezhebi tespit edilememiştir. Muhtasarların müelliflerinden 1'i Hanefî, 1'i, Şâfiî; risâlelerin müelliflerinden biri Hanefî, biri de Şiî'dir. Bu veriler dikkate alındığında kütüphanedeki eserlerin % 79'u Hanefî müelliflere, % 17'si Şâfiî müelliflere, yüzde 4'ü ise Mâlikî, Hanbelî ve Şiî müelliflere aittir.[2*]

Kütüphanedeki fıkıh usûlü kitapları arasında üzerine en çok çalışma yapılan eserlerden *Muhtasarü'l-Müntehâ*'nın müellifi Mâlikî olup bu eser üzerine yapılan çalışmalardan 8'inin müellifi Hanefî, 3'ününki Şâfiî'dir. *Menârü'l-envâr* ile *Tenkîhu'l-usûl* adlı eserler ise Hanefî mezhebine mensup müellifler tarafından telif edilmiş olup kütüphanede bunlar üzerine yapılan çalışmaların tamamı Hanefî müelliflere aittir.

Üzerine En Çok Çalışma Yapılan Metinler Açısından

Kütüphanedeki fıkıh usûlü eserleri arasında üzerinde en çok çalışma yapılan metinler *Muhtasarü'l-Müntehâ, Menârü'l-envâr* ve *Tenkîhu'l-usûl*'dür. Kütüphanede bulunan ve *Muhtasarü'l-Müntehâ* üzerine yapılmış olan çalışmaların sayısı 18 olup bunlardan 3'ü şerh, diğerleri hâşiye türü çalışmalardır. *Menârü'l-envâr* üzerine yapılmış olan çalışmaların sayısı 15 olup bunlardan 13'ü şerh, 2'si hâşiye türündedir. *Tenkîhu'l-usûl* üzerine yapılmış olan çalışmaların sayısı ise 14 olup bunlardan 4'ü şerh, 10'u hâşiye türü eserlerdir. Bu verilere göre kütüphanedeki eserler arasında en çok hâşiyesi bulunan eser *Muhtasarü'l-Müntehâ* ve *Tenkîhu'l-usûl* olup, en çok şerhi bulunan eser ise *Menârü'l-envâr*'dır. *Menâr*'ın şerhlerinin daha çok olup diğer iki eserin hâşiyelerinin çok olması dikkat çeken bir husus olarak göze çarpmaktadır.

2 Rakamlar yuvarlanmıştır.

Söz konusu üç metin üzerine yapılmış olan çalışmalar ayrı ayrı tasnif edilerek aşağıda tablo halinde verilmiştir.

Muhtasarü'l-Müntehâ (İbnü'l-Hâcib)

1	*Şerhu Muhtasari'l-Müntehâ*	Kutbüddin eş-Şîrâzî (ö. 710/1310)
2	*Beyânü'l-Muhtasar*	Mahmûd el-İsfahânî (ö. 749/1349)
3	*Şerhu Muhtasari'l-Müntehâ*	Adudüddin el-Îcî (ö. 756/1355)
4	*Hâşiye 'alâ Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ*	Ahmed b. Abdülaziz el-Ebherî (ö. 777/1375)
5	*Hâşiye 'alâ Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ*	Sâdeddin et-Teftâzânî (ö. 792/1390)
6	*Hâşiye 'alâ Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ*	Seyyid Şerîf el-Cürcânî (ö. 816/1413)
7	*Hâşiye 'alâ Hâşiyeti's-Seyyid 'alâ Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ*	Hasan b. Abdüssamed es-Samsûnî (ö. 891/1486)
8	*Hâşiye 'alâ Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ*	Yûsuf Bâlî (ö. 895/1490)
9	*Hâşiye 'alâ Muhtasari'l-Müntehâ*	Celâleddin ed-Devvânî (ö. 908/1503)
10	*Hâşiye 'alâ Hâşiyeti's-Seyyid 'alâ Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ*	Hamidüddin Efdalzâde (ö. 908/1503)
11	*Hâşiye 'alâ Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ*	Mirzacân eş-Şîrâzî (ö. 994/1586)
12	*Ta'lîkât 'alâ Şerhi'l-Muhtasar*	Hüseyin el-Halhâlî (ö. 1014/1605)
13	*Hâşiye 'alâ Hâşiyeti's-Seyyid 'alâ Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ*	Akkirmânî Mehmed Efendi (ö. 1174/1760)
14	*Hâşiye 'alâ Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ*	İbnü'l-Hatîb
15	*Hâşiye 'alâ Muhtasari'l-Müntehâ*	Mevlânâ Arab
16	*Hâşiye 'alâ Muhtasari'l-Müntehâ*	Mir Sadreddin
17	*Hâşiye Muhtasari'l-Müntehâ*	?
18	*Hâşiye 'alâ Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ*	?

Menârü'l-envâr (Nesefî)

1	*Câmi'u'l-esrâr fî şerhi'l-Menâr*	Kıvâmüddin el-Kâkî (ö. 749/1348)
2	*el-Mekkiyyü'l-muhtâr fî şerhi Kudsi'l-esrâr*	İbnü'r-Rabve (ö. 1363/764)
3	*el-Envâr fî şerhi'l-Menâr*	Ekmeleddin el-Bâbertî (ö. 786/1384)
4	*İfâdatü'l-envâr fî idâ'eti usûli'l-Menâr*	Sâdeddin Ebü'l-Fezâ'il ed-Dihlevî (ö. h. VIII. asır)
5	*Şerhu Menâri'l-envâr*	İbn Melek (ö. 1418/821'den sonra)
6	*Şerhu Muhtasari'l-Menâr*	Kâsım b. Kutluboğa (ö. 879/1474)
7	*Şerhu'l-Menâr*	İbnü'l-Aynî (ö. 1488/893)
8	*Fethu'l-gaffâr bi-şerhi'l-Menâr*	İbn Nüceym (ö. 1563/970)

9	*Envârü'l-halek 'alâ Şerhi'l-Menâr*	Radıyyüddin Muhammed b. İbrahim el-Halebî (ö. 971/1563)
10	*Dav'ü'l-envâr fî şerhi Muhtasari'l-Menâr*	Hüseyin Evlevî (ö. 1000/1592)
11	*Şerhu Muhtasari'l-Menâr*	Muhammed et-Timurtâşî (ö. 1006/1598)
12	*Netâ'icü'l-efkâr hâşiye 'alâ Şerhi'l-Menâr*	Azmîzâde Mustafa b. Ahmed Hâletî (ö. 1040/1631)
13	*el-Fevâ'idü'ş-şemsiyye li'l-Menâri'l-Hâfızıyye*	Şemseddin Muhammed el-Koçhisârî
14	*Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Menâr li'bni Melek*	Şerefeddin Yahyâ b. Karaca er-Ruhâvî
15	*Hâşiye 'alâ dibâceti Şerhi'l-Menâr*	Ahmed b. Muhammed el-Filibevî

Tenkîhu'l-usûl (Sadrüşşerîa)

1	*et-Tavzîh fî halli gavâmizi't-Tenkîh*	Sadrüşşerîa (ö. 747/1346)
2	*et-Telvîh ilâ keşfi hakâ'iki't-Tenkih*	Sâdeddin et-Teftâzânî (ö. 792/1390)
3	*Hâşiyet 'ale't-Telvîh*	Seyyid Şerîf el-Cürcânî (ö. 816/1413)
4	*Hâşiyetü't-Telvîh*	Molla Hüsrev (ö. 885/1480)
5	*Hâşiyetü't-Telvîh*	Fenârî Hasan Çelebi (ö. 891/1486)
6	*Hâşiye 'ale't-Telvîh*	Hüsamzâde Mustafa el-Bursevî (ö. 893/1488'den sonra)
7	*Hâşiye 'ale't-Telvîh*	Nizâmeddin Osman b. Abdullah el-Hıtâî (ö. 901/1496)
8	*Tağyîrü't-Tenkîh*	Kemalpaşazâde (ö. 940/1534)
9	*Şerhu Tağyîri't-Tenkîh*	Kemalpaşazâde (ö. 940/1534)
10	*Hâşiyetü't-Telvîh*	Kemalpaşazâde (ö. 940/1534)
11	*Şerhu Tenkîhu'l-usûl*	?
12	*Hâşiye müşkilâti't-Telvîh*	?
13	*Hâşiyetü't-Tavzîh*	?
14	*Hâşiyetü't-Tavzîh fi'l-usûl*	?

Eserlerin İstinsah Tarihleri Açısından

Yüzyıl	VII/XIII.	VIII/XIV.	IX/XV.	X/XVI.	XI/XVII.	XII/XIII.
İstinsah edilen eser sayısı	3	18	21	14	10	6

Kütüphanedeki eserler arasında istinsah tarihi bilinenler dikkate alındığında, fıkıh usûlü alanında en erken istinsah edilen eserin *el-Mahsûl* olduğu görülmektedir. Bu eser yukarıda da belirtildiği üzere müellifi Fahreddin er-Râzî'nin vefat tarihi olan hicrî 606 yılında istinsah edilmiştir. En geç istinsah edilen eser ise Hâdimî'nin *Mecâmi'u'l-hakâik* adlı eseridir. Hicrî 1176 yılında vefat eden Hâdimî'nin bu eseri hicrî 1173 yılında Hâdim Medresesi'nde istinsah edilmiş ve müellife okunmak suretiyle tashih edilmiştir.

Eserler, istinsah tarihleri açısından incelenirken dikkat çeken bir husus da bazı eserlerin Bursa'nın fethinden önce istinsah edilmiş olmasıdır. Bursa 726/1326 yılında fethedildiğine göre kütüphanedeki eserler arasında Lâmişî'nin *Usûlü'l-fıkh*'ı (ist. trh. 692), Râzî'nin *el-Mahsûl*'ü

(ist. trh. 606), ve Abdürrahim el-Mevsılî'nin *Muhtasarü'l-Mahsûl*'ü (ist. trh. 692) Bursa'nın fethinden önce istinsah edilmiş nüshalardır. İstinsah yerleri açısından incelendiğinde bazı eserlerin Anadolu'nun diğer şehirlerinde bazılarının da Anadolu dışındaki ilim merkezlerinde istinsah edildiği görülmektedir. İncelenen nüshalar arasında İbnü'l-Hâcib'in *Muhtasarü'l-Müntehâ*'sıile Fenârî Hasan Çelebi ve Kemalpaşazâde'nin *Hâşiyetü't-Telvîh*'İstanbul'da, Teftâzânî'nin *Hâşiye 'alâ Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ*'sı Kayseri'de, Kemalpaşazâde'nin *Şerhu Tağyîri't-Tenkîh*'i Akhisar'da, Hâdimî'nin *Mecâmi'u'l-Hakâik*'i Hâdim'de ve müellifi bilinmeyen eserlerden *Hâşiyetü't-Tavzîh* Ankara'da istinsah edilmiştir. Öte yandan Lâmişî'nin *Usûlü'l-fıkh*'ı Bağdat'ta, Abdürrahim el-Mevsılî'nin *Muhtasarü'l-Mahsûl*'ü Dımaşk'ta, Bâbertî'nin el-Envâr'ı *Kâhire*'de, Emîr Pâdişah'ın *Teysîrü't-Tahrîr*'i Mekke'de, Beşiktâşî'nin *Tertîbü'l-le'âlî*'si Atina'da, Tarsûsî'nin *Hâşiye*'si Ba'lebek'te ve müellifi bilinmeyen eserlerden *Şerhu Tenkîhu'l-usûl* Felekâbâd'da istinsah edilmiştir.

Sonuç

İncelenen kitaplardan 10'unun müellifi bilinmemektedir. Geri kalan 86 kitap ise 75 müellif tarafından telif edilmiştir. Vefat tarihi bilinen müelliflerin 75, vefat tarihi bilinmeyen müelliflerin ise 11 eseri bulunmaktadır. Ayrıca vefat tarihi bilinen 64 müelliften 55'inin 7./13.-11./17. asırlar arasında yaşadığı görülmektedir. Müelliflerin hayatı incelendikten sonra 71 müellifin mezhebi tespit edilmiş olup, bunlardan 56'sının Hanefî, 12'sinin Şâfiî, 1'inin Mâlikî, 1'inin Hanbelî, 1'inin ise Şiî olduğu tespit edilmiştir. Bu verilere göre kütüphanedeki eserlerin % 79'u Hanefî, % 17'si Şâfiî müelliflere aittir.

Kütüphanedeki fıkıh usûlü eserleri arasında üzerine en çok çalışma yapılan metin türü eserler *Muhtasarü'l-Müntehâ*, *Menârü'l-envâr* ve *Tenkîhu'l-usûl*'dür. En çok şerhi bulunan eser *Menârü'l-envâr* olup en çok hâşiyesi bulunan eser ise *Muhtasarü'l-Müntehâ* ve *Tenkîhu'l-usûl*'dür. Kütüphanedeki hâşiyelerin tamamı *Muhtasarü'l-Müntehâ*, *Tenkîh*, *Menâr*, *Mir'ât* ve *Müntehab* üzerine kaleme alınmıştır. *Muhtasarü'l-Müntehâ*'nın hâşiyeleri incelendiğinde bunlardan 11'inin Îcî şerhi üzerine olduğu, 4'ünün ise Îcî şerhine Seyyid Şerîf el-Cürcânî tarafından kaleme alınan hâşiye üzerine olduğu görülmektedir. Kütüphanede *Tenkîh* hâşiyelerinden 7'si Teftâzânî'nin *Telvîh* adlı eseri üzerine, 1'i *Telvîh* ile *Tavdîh* üzerine, 2'si de *Tavdîh* üzerinedir. *Menâr* hâşiyelerinin tamamı İbn Melek şerhi üzerine yazılmıştır.

Kütüphanedeki fıkıh usûlü metinleri arasında en çok nüshası bulunan eser *Menâr*'dır.Şerhler arasında en fazla nüshası bulunan eserler ise İbn Melek'in *Şerhu Menâri'l-envâr*'ı, Sadrüşşerîa'nın *et-Tavdîh*'i, Adudüddin el-Îcî'nin *Şerhu Muhtasari'l-Müntehâ*'sıdır. Bu verilere dayanarak Bursa'nın medreseleri ve ilim çevrelerinde fıkıh usûlü alanında *Menâr, Muğnî,Şerhu'l-Menâr, Tavdîh* ve *Şerhu Muhtasari'l-Müntehâ*'nın en çok okunan metin ve şerhler arasında olduğu söylenebilir. Kütüphanede en fazla nüshası bulunan hâşiye, Cürcânî tarafından kaleme alınan *Hâşiye 'alâ Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ*'dır.

İnebey Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki mükerrerler hariç 96 fıkıh usûlü eserinden 42'si günümüzde matbû olmayıp halen yazma halde bulunmaktadır. Bunlardan 4'ü metin, 11'i şerh, 23'ü hâşiye, 1'i muhtasar ve 3'ü risâle türünde kaleme alınmıştır. Matbûları bulunmayan bu eserlerden neşri uygun olanların tahkik edilerek gün yüzüne çıkarılmaları büyük önem arz etmektedir. Zira nüshaları sadece yazma eser kütüphanelerinde bulunan eserler ancak bu yolla ilim dünyasının hizmetine sunulmuş olacaktır.

Kaynakça

Âmilî, B. (h. 1024). *Risâle fi'l-usûl*. Yazma eser. Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi. Demirbaş no: GE38/12.

Emîr Pâdişah. (h. 984). *Teysîrü't-tahrîr.* (C. II). Yazma eser. Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi. Demirbaş no: HC282.

Hâdimî, E. S. (h. 1173). *Mecâmi'u'l-hakâik*. Yazma eser. Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi. Demirbaş no: GE4270/7.

Hızlı, M. (2013). Medrese kütüphaneleri. A. İ.Karataş (Ed.), *Bursa kütüphaneleri* içinde (s. 116-129). Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi.

İbnü'l-Hâcib. (h. 1170). *Muhtasarü'l-müntehâ*.Yazma eser. Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi. Demirbaş no: UC1058/2.

Koca, F. (1995). Emîr Pâdişah. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam ansiklopedisi* içinde (C. XI, s. 143-144). İstanbul: TDV Yayınları.

Kutan, H. ve Solak, O. N. (2013). Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi. A. İ. Karataş (Ed.), *Bursa kütüphaneleri* içinde (s. 212-220). Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi.

Lâmişî, B. (h. 692). *Usûlü'l-fıkh*.Yazma eser. Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi. Demirbaş no: HC30/1.

Lâmişî, B. (1995). *Kitâbün fî usûlü'l-fıkh* (thk. A. Türkî). Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî.

Mevsılî, A. (h. 692). *Muhtasarü'l-mahsûl*. Yazma eser. Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi. Demirbaş no: HO669.

Öcalan, H. B. (2013). Dergâh kütüphaneleri. A. İ. Karataş (Ed.), *Bursa kütüphaneleri* içinde (s. 130-147). Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi.

Râzî, F. (h. 606). *el-Mahsûl*.Yazma eser. Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi. Demirbaş no: OR394.

Sicistânî, E. S. (t.y.). *el-Gunye fi'l-usûl*. Yazma eser. Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi. Demirbaş no: HO408.

Şîrâzî, M. H. (t.y.). *Hâşiye 'alâ şerhi muhtasari'l-müntehâ*. Yazma eser. Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi. Demirbaş no: HC276/2.

Timurtâşî, M. (h. 989). *Şerhu muhtasari'l-menâr*. Yazma eser. Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi. Demirbaş no: HO709/1.

Usûl-i fıkıh. (h. X. asır).Yazma eser. Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi. Demirbaş no: HO668.